

Ács József

VALLOMÁSOK ÉS LÁTOMÁSOK (Parancs Jánosról)

Harminchét év versterméséből válogat Parancs János legújabb kötete, joggal mondható tehát, hogy életművének reprezentatív keresztmetszetét adja. De valóban fénytelen, „sötét folyamként” hömpölyög-e a kötet lapjain a majd négy száz oldalnyi vers?

Tapasztalatom szerint sokak számára Parancs költészte egyszerűen a panasz és a keserűség monoton áradása, a „negatív gondolkodást” jellegzetesen példázó szubjektív és érdektelen beszámoló, a lapos moralizálás prózája. Akadnak aztán néhányan, akik a finom verszenét és a különféle felemelő szépségeket hiányolják, mellyel a költő az olvasó lelkébe lophaná magát. Röviden: sokak számára a Parancs-vers úgy, ahogy van, egyszerűen: „nem képez költészetet”.

Ami nem baj. Mivel egy költő életművének helye a világban nem költészeti kérdés, hanem szellemi - amiképp a költészet maga is költészetten túli felismerésekkel szolgál -, a fentebb vázolt vélemények háttérének megrajzolása egyfelől tanulságos, másfelől eszköz ennek a költészetnek a megragadásához.

„Nincs időnk a többiek kérdéseire figyelni”, konstatálja szomorúan Parancs. „ / El se mondd, ha valami válaszra vársz. / Egyedül vagy a léttelenségben, és nincs, / senki számára sincs elfogadható magyarázat. / Nem vagyunk. Nem is létezzünk. Ahová a kéz / mutat, semmi sincs. Csak a szél kering / vigasztalanul csak a szél futkos a házbán.”¹

KRÍZIS ÉS IGAZSÁG

Az elfogulatlan szemlélő számára előbb-utóbb mindenképp feltűnik, mennyire paradox a „pozitív gondolkodás”, mint *követelmény*. Hisz a valóban pozitívan gondolkodó ember épp onnan ismerszik meg, hogy nem követel semmit se másoktól, se önmagától. A pozitív gondolkodást a még negatívan gondolkodók követelik, védelmet keresve a számukra nyomasztó tartalmak ellen, melyektől félnek, mert velük megbirkózni nem érznek elegendő erőt magukban. Az úgynevezett negatív gondolatok valójában szellemi próbatételek. A szavakba öntött gondolatok *önmagukban* se nem negatívak, se nem pozitívak, csupán az életképzetünkben betöltött helyük szerint lehetnek azok.

Anegatív gondolatokat a tőlük idegenkedők többnyire olyan megfontolásból tekintik negatívnak, hogy „ez nem vezet sehova”, „efféléket gondolni az embernek nem válik hasznára”.

Mármost amikor egy cselekedet hasznosságát firtatjuk, a célt, amit el akarunk érni, magától értetődőnek tartjuk. *A mi hasznos?* ilyenkor fontosabbnak tűnik annál, mint hogy *mi* az igazság?. Ám a célok kétségessé válása idején, mikor nem tudjuk, mit akarjunk (például mert amit akarunk, már megszereztük vagy épp elérhetetlen távolságra került), beköszönt a kilátástalanság. Ilyenkor érdekessé válik az igazság. Sőt, gyötörően fontossá. Ilyenkor krízis van.

Az ember jelenkori helyzetére mi sem jellemzőbb, minthogy a krízis kellős közepén kétségbeesetten kapaszkodik az úgynevezett „hasznos” dolgok kultuszába. Mivel az állandó, s mind abszurdabb sürgölődés voltaképp

peni célja már mindenki előtt homályos (e tekintetben mindannyian „az igazi létezésnél halványabb, bizonytalanabb” „tompá és opálos derengésben”² élünk), a köz fórumain régóta már csak „előrelépésről”, „gazdasági fejlődésről” szónokolnak - rosszabb esetben álságosan vagy ostobán, jobb esetben bevallva, hogy „senkinek nincs jobb ötlete, mit kéne csinálni”. Ebben nem csak valamiféle szellemtelenség nyilvánul meg - saját évszázados kényelemfilozófiánk törvényszerű következményeit éljük. Az emberek pedig, mivel úgy érzik, hogy a mind fenyegetőbbé és kiismerhetetlenebbé váló világ durvaságai ellen az egyetlen valódi védelem és biztosíték a pénz, a hatalom és a jólét, egyelőre valóban beérik ezekkel a szólamokkal. Teljes diadal és teljes csőd. Az emberi élet harmonikus kiteljesedéséről ugyan még a nálunk jóval gazdagabb sikertársadalmakban is iróniával beszélnek, ám a kelet-európaiak szemében már az is roppant ígéretesnek tetszik, ha egy társadalom gazdaságilag úgy-ahogy működőképes és az embernek nem kell feltétlenül rossz lelkiismerettel zavaros ügyletekbe bonyolódnia a mindennapi megélhetés érdekében. Egy nevetséges és kisszerűségében nyomasztó világrend foglyai vagyunk. Egyetemes a tanácstalanság és a krízis, „bármerre tekintek, ólálkodó árnyak / közelednek a választott ösvény felé / elindulni rajta így kockázatos / másnak se tanácsolhatom / pedig valamire hamarost / innen mindenkinek futnia kell / ha remélni - élni kíván”³.

Az egyetlen releváns kérdés ilyenkor az, hogy mi az igazság, hogy tehát mit is csinálunk voltaképpen. Mégis, „az ész az érdek rimája” - a szélsőséges utilitarizmus csábereje változatlan. Ma is a céljaikban biztos emberek formálják a világot - és kevésbé érdeklődnek az igazság iránt. A tanácstalanok pedig szeretnének hasonlítani hozzájuk, s amíg be nem köszönt a végső krízis, vevők a készen elébük táltal célokra; belefáradva az igazság haszontalanságába mit sem érznek fölöslegesebbnek és időszerűtenebbnek a kétkedő figyelemnél.

„CSAK A JÓZANSÁG ÉS AZ ALÁZAT SEGÍT”

Márpedig Parancs János költészete éppen ebből a szorongva kételkedő figyelemből sarjad. Tisztánlátása szükségéből fakadó erény. Azonban sehol, még a közösség ügyeit tárgyaló versekben, sem tesz úgy, mintha tudná, mi a - bármily szellemi! - „megoldás”. Minden úgynevezett „megoldás” csupán üres absztrakció. A probléma megkerülése. Kibúvó a konkrét létezés terhe alól. Pedig ott dől el minden. A hatvanas évek elejének Párizsában kikerülhetetlen egzisztencializmusban egy emigráns alighanem legalapvetőbb létélményeire ismert. Parancs János költészete azonban - túl minden egzisztencializmuson - eredendően is: vallomásköltészet.

„... egy kétségbeesett pillanatomban kitaláltam a magam mentségére, / az elveszett túlvilági vigasz pótlására / a költészetet. / Mintha bármire is volna / mentség vagy vigasz. / Mintha lehetne. / A szó csak szó!”⁴.

„azt hittem: kezdhettek vele valamit, / rájövök általa a rejtélyes titokra, / netán valami közhasznúra, / no hiszen // csúszkáltam a porban, / sehová nem jutottam, / találtam ezt-azt, kacatot, / egy-egy baljóslatú jelt, / cserepet vagy csontmaradványt, / amit jajongva fölmutattam / fölösleges igyekezet volt, / nem figyelt senki sem oda, / mindenki a magáét mondta éppen”⁵

„Megtanultam, hogy csak a tények számítanak”, írja 1970-es *Mélyvízben* c. kötetében. „A jószándék könyörtelen buzgalmában is kételkedem.”, „Az igazság arcát fürkészem lankadatlanul, és rettegésem, kínzó és rejtőző kétkedésem, lemondásom és reménykedésem kikiabálom. Mást mit tehetnék?”⁶ „A bölcsélet rafináltabb kérdései / sohasem érdekeltek csak az alapvetőek [...] Lehet-e értelmes célt találni úgy, / ha naponta meggyötör a halál / egyre közelebről hallatszóló lábdobogása?

Parancs kétségkívül azok közé a költők közé tartozik, akik egyetlen verset írnak egész életükben, azaz inspirációjuk forrása mindvégig változatlan. A kötet olvasója tehát joggal érezheti úgy, hogy a versek mind ugyanarról szólnak. Valóban. A „sötét folyam”, bár zegzugosan kanyarog: létezik. És vonalaival kirajzolja egy ember sorsát. (A borítón szereplő *Felmutató ikonos önarckép* és a kötetben szereplő rajzok egyébként annak a Vajda Lajosnak a munkái, aki 1934-ben - mint három évvel ezelőtt - a kötet szerzője is - otthagya a modern művészet akkori fellegvárát, Párizst. Idehaza, Szentendrén vetette csomagolópapírra ekként gyakorlatilag eladhatatlan képeit.)

„A végletek közt hányódtam, fuldokoltam. Sok mindent láttam, kipróbáltam; dideregtem a sivár, az értelmetlen szabadságban. A búskomor sóvárgás, az éhség és lázadás sok mindenre rászorított. Jól ismerem azt a dühöngő állapotot. Amikor bármit tehetsz, mert mindent lehet. De hiába vársz helyeslést, nem kapsz feleletet. Süket az ég; összekeveredik a jó és a rossz, és cselekedni, igaznak megmaradni iszonyú nehéz.”⁸

Talán nem én vagyok az egyetlen aki úgy véli, hogy ilyen szövegeket olvasni felszabadító hatású. Ez a hatás rokon azzal, ami a vallomás-jellegű vers papírra vetésekor jelentkezik: ami eladdig bent furdalt, egyszeriben kívülről szemlélhető. Ez néha kiránt az öntudatlan azonosulás seelőre-se-hátra állapotából, a természetlen győtrődésből, a tehetetlen, groteszk szenvedésből.

Ami tehát ebben a kötetben elsöre önkínzásnak tűnhet, valójában elkeseredett küzdelem az illúziótlan világosságért és a hiteles szóért. A költészet nem filozófia. A vallomásos jellegű költészetben a hitelesség képviseli az igazságot. És ennek az életműnek egyik kulcsa épp ez az önkéntelen, szerepjátszások előtti természetes hitelesség. Parancs kezdettől tudta - mert alighanem a bőrén érezte - azt, amit Pilinszky így fogalmazott meg: „Aki a szavakban csal, nem az életét sikkasztja, sinkófalja el, hanem a vallomás lehetőségét”.

„a mesterségbeli tudás / önmagában semmit sem ér, / a rutinos könnyedség veszélyes, / nincs közegellenállása, nincs kockázata, / [...] pehelykönnyű súlyzókkal viaskodik, / többnyire kitaposott csapásokon suhan, / nyitott kapukat döngtet”, írja Parancs. Aki kínzó szükségéből lett költő, akinél a vers józanság-gyakorlat és életfunkció, annál nem meglepő a szikárság, az ilyen formában már csak a kései Kassáknál megtalálható hétköznapi, dísztelen egyszerűség. És az sem, hogy megvet mindenfajta költői rutint. A vallomásköltészetben ugyanis a gyakorlott kézzel sebtiben összeállított „esztétikus” vers felszabadító ereje és így jelentősége nulla. Az emberi viszonyok labirintusában, a látóteret beszűkítő manipulációk, a kisszerű vágyakra alapozó rutinos cselvetések és csapdák közt a figyelemnek mindig minden versnél elől kell kezdenie a munkáját, a változó időben újra meg újra ki kell hallania az esedékes üzenetet, melyre a lét akkordja ott és akkor felépül, újra és

újra ki kell bányásznia a záporozó események romhalma alá temetett értelmet, újra és újra fel kell fognia, mi is történt, történik valójában („a mesterség legalapvetőbb fogásait sem ismerem”, „számomra nincs megváltó módszer, / nincs betartandó, gyümölcsöző szabály”, „követni utánozni senkit nem tudok”). Az absztraktabb vagy ironikus szellemű költészet például - egyszerűen természeténél fogva - korántsem sínyli meg ennyire ennek a fajta összpontosításnak a hiányát. De a vallomásköltészet versfajtaának egyik őstípusa, a „számadás”-vers, például - mely jobb-rosszabb kivitelben általában minden költői életműben felbukkan -, ha „nincs fedezete”, ha hiteltelen, elviselhetetlenül fellengzősé válik.

Avallomásos vers az egyén egzisztenciájának teljes összerántását kívánja: „ami emberileg még vállalható / család és önámítás nélkül / a halál pillanatában is,„ . A készülő vers egyszerre színtere és eredménye a kínzó eszmélésnek. Ez magyarázza, miért oly gyakori téma Parancs Jánosnál a versírás (példa erre *A versírás természetrajza* kötet, benne a *Rövid időtartamú rögtönzések a költészetéről és a módszerről* és a kitűnő *A mikrokozmosz*), és miért nem merülnek ki ezek a művek a kívülálló számára érdektelen műhelyproblémák kicsit tetszelgő, maníros taglalásában.

A vallomásos líra követelte fegyelmezettség persze a költői figyelmet könnyen görcsössé teheti, a végeredmény pedig sokszor színtelen és közhelyszerű. („Amíg hiánya elviselhető, / nem szabad egyetlen sort sem írni...”¹²) A „három napja nem ettem” lírai jelentéstöbbletéről szóló elcsépelet fejtegetést most kikerülve azt azért célszerű leszögezni, hogy az erőfeszítés és fegyelmezettség mértéke semmiféle garanciát nem jelent arra nézve, hogy nagy vers születik, a figyelem azonban a műnek azonnal érzékelhető hitelt ad.

Avallomásszerűség még a *Gyagya bácsi* és az *Irodalom* ironikus szerepdalaiba is belopózik. A költészet maradék társadalmi presztízsen, egykori mítoszának maradványain való élőködés, a szánalmasan magabiztos ostobaság erőszakossága jelenik meg a ciklusban, melynek főhőse az üres esztétizálás ellen gusztagustalanságával lázadó kiöregedett dadaista, az Altorjai Sándor képzőművész teremtette figura irodalmi hasonmása, aki „köp a költészetre, / köp az irodalmi mélységekre”, „piszkálja az orrát, / kedveli a vörösbort, / a vöröshagymát, / a túlérrett, bűdös sajtokat, / a zsíros sajtokat, / a kacsatojást és a véres hurkát” . Ez a hangvétel jóval később újra felbukkan egy dadaista rögtönzésben, melynek címe: *Válasz egy ostoba kérdésre: a jövőben írogatok-e még*. „nem valószínű / fölösleges / már engem se érdekel / ki figyel oda? / ha megölnének / ismét van rá esély / vennék kecskét és nyulat...”⁴, stb. Parancs költészetében egyébként ritkán jelentkezik explicit humor, ha igen, akkor az mindig szürreális-dadaista, groteszkbe hajló. Ennek oka alighanem az, hogy a mindennapok kisszerűségénél tágabb perspektívát nyújtó humor fölösleges egy olyan költői világban, melyet épp a létkérdésekre való rálátás vagy legalábbis ennek igénye teremt meg. Parancs János ezen a nem humortalan, inkább minden humor előtti nyelven nagyon is egyszerű és nehezen bevallható dolgokról beszél, „elformálódott alakokkal / csonka-bonkán is illegni, táncot lejteni, / csitriként és kamaszként idétlenkedni tovább, / amikor egyre határozottabban kirajzolódik már / a koponya végső formája, ó, nem, ezt soha, / akkor inkább a fél-

rehúzódás, a magány, a csönd, / inkább a haláltáncban habókoson csetleni - botlani, / ahogy egy veszendő lélekhez illik...¹⁵

VALLOMÁS ÉS LÁTOMÁS

„fojtó, sziszegő lángok, /haragos szavak, zöld legyek, / nyálkás lebernyegek és tollas fejek / lepik hullámzó tetemet, / csápok és karok indaként rámtekeredő lábak / a nyirkos éj árnyai rajzanak, rámtaláltak, / lihegnek és fül-dokolnak együtt velem, / fölfalnak és kiokádnak, fölfalnak és kiokádnak...¹⁶; akit a *Portólcserben* ilyen feltartóztathatatlanul örvénylő látomások gyötörnek, aligha térhet ki előlük. Ha nem kezd velük valamit, kiszolgáltatottá válik nekik, ha nem uralja őket, azok uralják őt. Hogy el ne sodorja az ár, mint szilárdan földbe vert karóba, kapaszkodik a póre tárgyilagosságba. Ez magyarázza makacsságát: alig-alig elviselhető léthelyzetekben sem enged valamelyik könnyen adódó jelentéktelen féligazság hazug sutogásának, mely azzal ringatná édes bódulatba, hogy legalább „neki van igaza”. A figyelem keresztüzében az elégedett önhietség élettartama alig pár nap. Nincsenek birtokolható „eredmények” csak a lét eseményeinek szorítása, csak újbóli lassú süllyedés a sötétség mocsaras lépmezőin, csak az állandóan megújítandó erőfeszítés, „megnyugvást a siker sem ad, / hiába érted el, csalóka lángként tovalibben, / káprázatként szétfoszlik a lényeg”¹⁷.

Parancs Jánosnál a tisztánlátásnak nem ellentéte csak sajátos ellenpárja a látomásosság. („A szűrő és rendszerező elme / könyörtelen bíró, az inkvizitornál / tökéletesebb. A képek szabad / áramlása nem létezik a folyamatos / mérlegelésnél.”¹⁸ A szikár hátköznapiság, a száraz józanság valójában gyöttrő képzetek kordában tartója. Van a megfoghatatlan sejtelmeknek egy olyan osztálya, mely az őt az őszinteség erejével megragadni igyekvő elől félresiklik, mert a vallomásszerű, nyílt megfogalmazáshoz szükséges konkrétság szintjét még nem éri el („megfoghatatlan a fogalmi harapófogóval”). A látomás-költészet ezt az érzelmi patthelyzetet nem az álmagat azonosulás megtörésével, hanem az azonosulás elleni tiltakozás kikapcsolásával és a gyöttrő tartalom következetes végigélésével oldja fel, mutatván hogy a bajt nem is annyira a negatív képzetek okozzák, mint inkább a mögöttük rejlő ismeretlentől való félelem. Ahogy a mester, Kálnoky László emlékére írott versben áll: „inkább úszni tanította a bal-tát repülni az ordas eszmék / megszállottjait a tollas kígyókat a tüskés meztelen csigákat / [...] könnyedén és elegánsan letépve maskarájukat / néven nevezve teremtményeibe plántálva szörnyeteg mivoltukat”¹⁹. A látomásokban megmutatkozhat az, amit elmondani (kifejteni) reménytelen. A látomás első kézből részeseedik a lét titokzatosságából, fényénél az elemzések szálnalmasnak hatnak. „Okosan fölépített magyarázatok. / Noha tudjuk mindannyian, / A magyarázatok mögött a tenger / kifürkészhetetlen áramlása.”²⁰

Természetesen a látomásköltészet is megkövetel egyfajta rendet. Hiszen a látomás, mely a - többnyire nyomasztó - sejtelmek, tudatosulni vágyó vagy kényszerülő tartalmak rohamának képszerű kifejeződése, egyrészt könnyen elhatalmasodhat az ember érzelmein, gondolatain, átcsúszva a kifejezhetetlenségbe, másrészt a nyelv önmozgását meglóditva könnyen áttérhet a szabad asszociációk termékeny, mégis kietlen mezejére, messze távolod-

va a kinnal formálódó tartalomtól. Ez a probléma a Dada és a szürrealizmus iránt érdeklődő, Bretont, Soupault-t, Tzarát fordító Parancsot mindig is foglalkoztatta.

A látomásosság és a vallomásosság nem állnak messze egymástól. A kettő határán, ahol egyfajta tárgyias költészetnek is tere nyílik, olyan kitűnő versek szülehetnek, mint a *Régóta élek itt*. „...Mostanában távoli csattogást hoz felém a szél, / és viszi tovább keletre, nyugatra, / északra és délre; hogy honnan hozza, / vagy kitől hozza, nem tudom. / Üres konzervdobozok összelapítva mindenütt. / Félig a földbe süppedve egy szobor; esőverte arcán rothadó falevelek. / Naponta visszatérek és csodálkozom”²¹: ezek a látomásszerűen borzongató és mégis valóságos képek a versben egy vallomás keretébe ágyazódnak. A két réteg akár össze is olvadhat, mint például a *Hívogató hangok*-ban.

A látomásos szereplői többnyire „a félelem nyirkos, gyíkfejek, animális szörnyek vagy sötét gomolygó, áradó erők (mint a kötet címadó versében). A *múlt lidércnyomásos álmaiból* c. drámai történet például (mely épp a Vallomásokat követi a kötetben, kirajzolva így a vallomásosság mellett az életmű koordináta-keresztjének másik tengelyét is) teljes egészében effajta démonikus törzsi maskarádé, melyben „szuszogó, gyapjas állatok / tipródnak, pörögnek”, „Különös, egzotikus virágok, / húsos szirmok, zöld forradások, / kibomlanak a látomások”²³. A férfi főszereplőt fojtogató szennyes ár a keletkezéssel párhuzamosan zajló pusztulás, *Sötét folyam*, melyről a két évtizeddel későbbi versben ez áll: „ha kell föld alá bukik/ eltűnik nyomtalanul / rohanva gázol alatt / gyökerek közt csörtet”, aztán „medret váj és elindul / csörgedezve ismét idefent / ártalmatlan patak képében / csalinkázik célja felé / öblökben elterül megpihen / majd új erőre kapva / sietve hömpölyög tovább / tovább tovább [...]”, végül „betör az óvott területre / átgázol a gyöngye hajtásokon / lerombol mindent, amit talál”²⁴. Minden fennálló, az őt meghaladó élet feltételeként (ti. hogy a változást lehetővé tegye), magába zárva hordja önnön pusztulását. Ennek a mindent behálózó, sötét erőnek a hangja az idő előrehaladtával egyre nyilvánvalóbb és egyre fenyegetőbb. Hogy a világ fokozatos elsötétedéséről, az idill pusztulásáról, a lehetőségek elkerülhetetlen bezárulásáról, az öregedő test fizikai romlásáról-pusztulásáról van-e szó, nem tudni. Alighanem minderről egyszerre. A szelíd patakként csörgedező, ám feltartóztathatatlanul előrenyomuló pusztulásnak ez a képe, mint látomás, legalább olyan „tömör, / nyomasztó és kikezdhethetlen”²⁵, mint egykor Vörösmartyé.

1 Hiába mondasz bármit is (284)

2 Itt és most (237)

3 Széljegyzetek egy körforgáshoz (293)

4 Előszó (173)

5 Egy kortársi közbeszólás (286-7)

6 Emlékmű (A magány és az anarchia) (48)

7 Ismét az ördögi körben (Tudom, kissé banális) (327)

8 Emlékmű (A magány és az anarchia) (48)

9 A költői mesterségről (209)

10 Konkrét költői feladatok (346)

11 Távol és közel (287)

12 Konkrét költői feladatok (346)

13 Gyagya bácsi és az irodalom (Arcképvázlat) (137-138)

- 14 Válasz egy ostoba kérdésre: a jövőben írogatok-e még? (283)
- 15 Főnévi igenevekkel (301)
- 16 Szent Antal éjszakája (32)
- 17 A költői mesterségről (210)
- 18 A mikrokozmosz (119)
- 19 Amit a sár suttog a szélnek (229)
- 20 Összefüggések (Röpke láng) (77)
- 21 Régóta élek itt (51)
- 22 A dolgok természetes rendje, avagy „Szép vagy gyönyörű vagy, Magyarország” (234)
- 23 A múlt lidércnyomásos álmaiból (72)
- 24 Sötét folyam (298-299)
- 25 Hódolat egy ifjú költőnek (108)
- Parancs János: Sötét folyam; válogatott és új versek, 1958-1995; Nap Kiadó, 1996)

Büky László

Géczi János: KÉPVERSEK. RÓMA

Az antikvitás óta jelen van az európai irodalomban a képvers. A kalligrammák az írásjelekkel, a sorokkal eleinte többnyire szimbolikus értékű rajzolatokat alkotnak, oltárt, szívet, kardot é. i. t. A hellenizmustól a Karoling reneszánszig, az indiai, a perzsa költésztől az avantgarde izmusokig egyaránt megtalálhatók a képet ábrázoló művek. Az íráskép látvány bizonyos esztétikai értékek hordozója, a tudatosan a látványra építő tekhnopaegnon ebből kísérel meg hatást és esztétikai - gondolati többletet előállítani. Ez persze nehéz feladat, hiszen az íráskép aligha veheti föl a versenyt a vizuális művészetek technikai lehetőségeinek és megoldásainak széles sorozatával, és hatásukkal sem. Mindenesetre a költészetben nyilvánvaló efféle vizuális lehetőségek sok mindenkit (erő)próbára készítettek; Szenci Molnár Albert, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Nagy László, Tandori Dezső, Ladik Katalin - csupán néhány ezek közül (hazai) alkotók közül. Részletesebben I. a kérdéskört Aczél Géza [szerk.] *Képversek. Kosmosz Könyvek* [Budapest,] 1984.

Géczi János az 1970 utáni években jelentkezett kalligrammikus verseivel, ami akkortájt az irodalmi életben némiképp gerillacselekedetnek is tartott. A költő pályaképéről írt esszéjében Zalán Tibor végigvezeti a jelen kötet olvasóját e kérdéskörön (Egy költő magánútjai). Tandori Dezső hasonlóképpen tesz a kötet másik tanulmányában (Széltorony, hús-vér beton), és Bohár András is röviden elemzi a Géczi-féle törekvéseket (A mű-egész alakváltozásai). A bevezetőket sorát Mányoki Endre zárja (A tárgyiasult idő), aki már a könyvnek főtémáját, „Róma virtuális tere valóságának” a Géczi-költészetben való megjelenését is vizsgálja.

Maguk a képversek mindezek után - rádiósnnyelven: fölvezetések után - következnek a 35. oldaltól a 133-ig, ezek a lapok nincsenek számozva. - Rudolf Arnheim az alkotó látás pszichológiáját tárgyaló monográfiájában megállapítja, hogy „(...) a vizuális kifejezés bármilyen tagolatlan megformált tárgyban vagy eseményben megvan A meredek sziklafalnak, a fűzfának, a napnyugta színeinek, a falrepedésnek, a lehulló levélnek, a bugyogó forrásnak, sőt valójában egy puszta vonalnak vagy színnek, illetve a vetítövásznon egy absztrakt alak táncának ugyanolyan kifejező ereje van, mint az emberi test-

nek, s a művész is éppúgy fel tudja használni. Sőt bizonyos tekintetben jobban (...)” (A vizuális élmény. Budapest, 1979, 495). E szempontból, illetőleg e tény alapján aligha tagadható, hogy azok a figuralitást hordozó írásjegyes képelemek, kollázsok, grafikai produktumok, amelyek Géczi János könyvében vannak, valamiféle vizuális élményből születtek, illetőleg ilyen kívánnak kelteni, és keltenek is. Egy római útjáról hazatérő ember turistaprospetus-anyagának, az útjával kapcsolatos kiadványoknak és sokféle egyéb anyagnak bizonyos összekomponáltságát láthatjuk (bele) a képanyag(ba)n. Az egységességet jobbra ROMA szó grafikai képe vagy képsorozata váltja ki, esetleg valaminő az itáliai kultúrkört felidéző kép, szobor, stb; s ez kevesellhető még akkor is, ha eltekintünk a rajzolni tudás, a vizuális kép létrehozásának mesterségbeli tudásának számonkérésétől. Tehetjük ezt annál is inkább, mivel mindig, ha valamit olvasunk, ha egy képet nézünk, különböző képzetársításokat hoz(hat)unk létre, amelyek (esetleg) valaminő struktúra vagy a belső, tudati tartalék(fok) mozgósítása révén önálló entitássá szerveződnek, s a végeredményt akár visszavezet(het)jük az olvasmány, a kép artisztikumához, vagy annak részévé tehetjük, tesszük (vö. R. L. Gregory-E. H. Gombrich: *Illúzió a természetben és a művészetben*. Budapest, 1982. 219-20). Ilyeténképp a szerző grafémikus és egyéb alkotásai számtalan asszociációnak lehetnek forrásai, ezeknek azonban kétséges az értelmezést, a hangulatot, a katarzisélményt kiváltó szerepük - nem lévén - kissé divatos műszóval: - mélystruktúrájuk. Ezen a hiányon látszik némiképp segíteni a könyv azon része, amely *tiltott ábrázolások könyve - naplóregény 2. rész* címen beszámolót közöl a római tartózkodásról attól a pillanattól kezdve, hogy „a kocsifut a külső útgűrűről”; e rész a 137-219 lapok közt olvasható. A naplószöveg beszámolóban a város és épületei, lakói fénye, szaga, emberei - köztük gyakran magyarok: az irodalmár nagykövettől az immár klasszikus festő Rómában élő leányáig -, múlt és jelen és felsorolhatatlanul sokmindent jelenik meg oldott beszédű és szerkezetű előadásában: *bazi nagy* (141), ill. a *technika ismert fordulatokkal* (165). Azonban a Rómában és környékén töltött huszonhét napról egészében érdekes, sokszor meghökkentően egyéni meglátásokat tükröző feljegyzéseket olvashatunk. S ezáltal teszi valamelyest el- és befogadhatóvá a grafikai előzményeket azok számára is, akik olvasóként erre egyébként kevésbé fogékonyak. A könyv naplórésze inkább a szerző pályaképalakulása és alkotáslélektana szempontjából számíthat érdeklődésre.

(Orpheusz Könyvek, Scriptum. H. un. 1966)

Medveczky Szilvia

REMÉNYTELEN REMÉNYKEDŐK - KIFOSZTOTT DON JUANOK

(Esze Dóra: Két tojás)

Aregény egy érdeklődő, szertelen középiskolás lány, Afabián Nadia naplója. Feljegyzéseiből áll össze a történet: egy iskolaév eseményeit követjük nyomon, amikor Nadia az addig szinte ismeretlen apjához költözik. A lány szülei a születésekor elváltak, ő az anyjával élt. Most alkalma nyílik arra, hogy felfedezze az apját.

Fabián Gedeon (az apa) nehezen kiismerhető ember, akinek a különössége a múltjában gyökerezik.

Tizennegyedik születésnapján halt meg a bátyja, Elemér - az '56-os forradalom áldozata-, s ez letargikussá, depresszióssá tette a testvérét rajongva szerető Gedeont.

A forradalom elbukása után a fiú egyedül maradt - nem tartott a szüleivel, amikor külföldre menekültek -, elzárkózott a világtól, gátlásos, túlérzékeny lett, személyisége megsérült: alkalmatlanná vált a kapcsolatteremtésre. A zenében keresett menedéket, de a muzsika nemcsak a védőpáncélja, hanem a börtöne is lett. A közéletben és a magánéletben is csődöt mondott: az '56 utáni magyar viszonyokat éppúgy elutasította (sem megalkuvásra, sem menekülésre nem volt hajlandó), mint a rokonait, a munkatársait. Kirekesztődött, barátira, szertőre nem talált. Önmagával hihetetlen harcot víva, utóbb mégis meghökkenítő változáson ment át: a gátlásos és csúf külsejű fiúból igazi Don Juan lett. Intelligenciáját és ravaszágát kihasználva számtalan nőt csábított el; ha kellett, színlelt, ha kellett, hazudott. A lányokat, asszonyokat megragadta a zenéről, az irodalomról oly hevesen, érzéken és gondolatgazdagon beszélő tanár; nem sejtették, hogy a férfi célja elérése után gátlástalanul továbbáll. Hogyan is érthették volna meg az asszonyok, hogy nem a lényükkel és a társaságukkal, csak a testükkel elégitik ki Gedeont, hogy önmagukból sohasem tudnak leget adni, mert a fiatalember számára a család, a gyermek és a biztonság nem érték? Ahhoz, hogy erre rádöbbenjenek, fel kellett volna ismerniük, hogy csábítójuk maga is áldozat, a forradalom utáni magyar helyzet kilátástalanságának és önmagának áldozata.

Fábián Gedeon és a lánya együttélését megkönnyíti és kölcsönös megértésüket elősegíti, hogy alapvető tulajdonságaikban és magatartásukban hasonlítanak. Nadia is a hódításoknak, az élvezeteknek és a művészetnek él, mint az apja. Gedeon és Nadia kapcsolatában a kettőjük számára ismert emberek (hiszen az apa a lány több barátját tanítja) is szerepet játszanak.

Zozó (Somoskúti Gábor) Nadia legjobb barátja. Kapcsolatukat, amely egészen nyílt, őszinte és mély, a leplezetlen önmegmutatás jellemzi. Belső életük sok szempontból hasonló, ők ketten egy szellemi-lelki egységet alkotnak.

A barátok, illetve a tanítványok köréből fontos személy Lámi (Láng Míticzky Anna). Írásai a regényben többször felbukkannak önnön értéktelenségéről és érdektelenségéről. Soraiból végtelen keserűség árad, a hiány okozta fájdalom és a teljesség utáni vágy. Lámi kulcsfigurája a regénynek. A történet végén öngyilkosságot követ el; vízbe ugrik. Az eset drámaiságát növeli, hogy elveszettnek hiszik, mert a holttestét nem találják meg. Nem tudják, él-e vagy meghalt. Itt tetőződik a regényen végigvonuló tehetetlenség és reménytelenség érzése. Szimbólummá növekszik a lány eltűnése és halála, a megmengethetetlenség és az elbukás szimbólumává.

A cselekmény nyitva marad: mindenki megsérült, minden összezavarodott, minden remény elveszett a „született hazudozó”, Lámi halálával; vége, nincs értelme folytatni...és mégis, a többiek tovább élnek. Él Nadia, él Zozó - talán együtt viszik tovább az életet -, él Gedeon és a tanítványa, Márta, akik viszonyukkal a túlélést biztosítják egymás számára.

Don Juan, a hazug, a hódító, a terméketlen család elbukik Mozart operájának a végén; megnyílik alatta a föld. A zenemű a tragédiát és a komédiát ötvöz-

te, nevetünk a teátrális elbukáson, és elborzadunk a hátrahagyott ürességen. Esze Dóra megismétli a mozarti zárlatot, de az ő könyvében több szánalmas és komikus Don Juan is szerepel, s amikor a tragédia bekövetkezik, nem tudhatjuk, hogy ki alatt nyílik meg a föld.

A történet nem lineáris eseménysor, több, egymásra vonatkoztatott és egymást értelmező cselekményszál összekapcsolódása. De a látszólag kusza építkezésű cselekmény szerkesztése rendkívül tudatos. A kompozíció elve a rétegezethez, amely nem csupán elbeszélési technika, a mű önértelmezése is.

A rétegződés miatt az eseménysor különböző idősíkokban mozog. A múlt és a jelen már önmagában is többre-tű: a jelen folyamatos visszacsatolásai a múltba és a múlt állandó jelenértelmezése az idősíkok összekapcsolódásában, illetve találkozásában teljesedik ki.

Az eseményeket Nadia nézőpontjából látjuk. Miközben a lány előtt fokozatosan feltárul a dolgok összefüggésrendszere, az olvasó is részesévé válik a megértésnek. A nézőpont „felülemelkedik” a napló íróján, az összefüggésekre mindig új rálátást adva. A regényt az őszinte hangvétel, a szereplők személyiségének meggyőző bemutatása és a stílus diákos kötetlensége, humora és gátlástalansága teszi átéltté és hitelessé. A kifejező stílus és a történet folyamatos kibontakoztatása által - ahogy Nadia és az olvasó párhuzamosan értik meg az események kapcsolódásait - a regény beteljesíti önmagát.

A legfőbb szövegszervező elem Mozart *Don Giovanni* című semiseriája. Ez a zenemű szervesen épül a mű mindennapi történéseibe, sőt, maga az opera válik történéssé. A zenei Don Juant Esze Dóra epikai formába öntötte, öntükröző regényalakzatot hozva létre.

A *Két tojás* legfőbb operai jellemzője az, hogy - akár Mozartnál - különböző zenei motívumok egyidejűleg szólnak meg. Az egyes szereplők tragédiája vagy éppen komédiája összezseng, a sorsok és az érzések „harmóniaká” össze: „prózaopera” szerveződik.

Fábián Gedeon, a csúnya, gátlásos és túlérzékeny fiatalember - akiből a zene letargiát és pszichoszomatikus tüneteket vált ki, s aki a bátyja halála után szinte egyáltalán nem beszél - nehezen válik Don Juanná. Elete és gondolatvilága közt hosszú ideig ellentmondás feszül: a hódításképtelenség és a hódításra születés kettőssége. Eből fejlődik ki a Don Juan-i személyiség.

Nadia „donjuanságáig” egyszerűbb az út, hiszen ő csinos, közkedvelt fiatal lány. Nemi életében örökké változosságra törekszik, szerelem, mély érzelmek keresése helyett a pusztaság szexualitásában és a hódítások sorozatában tobzódik.

Don Juan-i problematika legmarkánsabb ismertetőjegye mégsem a hódítás vagy az üres szexualitás, hanem a hazugság. Minden, ami a műben történik, hazugságokon nyugszik. A regény testet öltött hazugsága Lámi, aki mindig, mindenben és mindenkinek hazudik. A legmegdöbbentőbb mégis az, hogy az összes valótlanág egyetlen hatalmas igazságban gyökerezik: a meddőségben. Ez a valóság és jelképes meddőség teszi teljessé a „Nagy Csábító” figuráját. Lámiról csak a mű utolsó oldalain derül ki, hogy terméketlen. Innen visszatekintve nyer értelmet írása a céltalanságról, a halálról és a hiányról.

A hazugság, a hiány és a meddőség köti össze a hátrahagyott „Don Giovannit” - Gedeont, aki nem akart

gyereket, csak hódított, sodródott, szavak nélkül is hazudott; Nadiát, aki a beteljesedést, a hűséget, a szerelmet, tehát az életet továbbvivő értékeket egy láthatatlan jövőbe helyezte; Lámit, aki nem is választhatott, hiszen meddősége eleve halálra ítélte - és az '56-os forradalom elbukása következtében kilátástalanná vált magyar valóságot. A társadalomba való beilleszkedés képtelensége és az egyéni élet teljes értékű megvalósításának lehetetlensége kiúttalansághoz vezet. A regény ezt a kifosztottságot, az értékek és a lehetőségek elvesztését írja meg egy nép sorsán és egyéni sorsokon át; ez teremti meg a kapcsolatot a politikum, a regény szereplői és Mozart *Don Giovanni*a között. A mű utolsó mondata: „csoda-e, ha ennyire fáj?” - mindenben átvilágít. Fáj, hogy nem tudták megmenteni Lámit, nem lehetett megmenteni Elemért, az országot, a személyiség függetlenségét, egyediségét és az értékeket; „... ez a szikkadt befejezetlenség és lángoló hiányérzet az egyetlen remélhető örökkévalóság az életünkben...” - olvassuk.

A történet sajátos stílusú, jellegzetesen diáknyelvi, szabados, gátlátalanul közlékeny. Ez az írástechnika a Don Juan-i magatartás meggyőző kifejezésének szolgálatában állhatna, de a vulgarizmusok mértéktelensége inkább megdöbbentő és figyelemelterelő, mint meggyőző. Mozart zenéje a hangok fátyolán át sejteti az érzékiséget, a hódítást és a szerelmi beteljesülés intimitását, ez a regény viszont a nyelv jóval nyersebb eszközét használja ugyanerre. Az indokolatlanul részletes szexuális leírásokban a szavak nem tudják a titkok varázsával bevonni a történetet, durván kiabálnak és harsognak: „Don Juan vagyok!” Ez hibája Esze Dóra könyvének.

De a *Két tojás* motívumai mind-mind a központi gondolatot ölelik körül, a mottó, a cím és a visszatérő elemek a lényegre irányítják a figyelmet. A mű két idézettel indul, az egyik Mozart Don Giovanni-jából való („De legesleghevesebben / A zsenge, tapasztalatlan lánykákért lángol”), a másik pedig egy hasonlat Szerb Antal tollából: „A hold olyan, mint ... olyan, mint ... / de ki tud ma egy új hasonlatot a holdról. / A hold olyan, mint a hold.” Egyedi, önálló, hasonlíthatatlan jelenség - mindig ugyanaz, mégis mindig új. Ez a regény is ilyen: a már sokszor feldolgozott Don Juan-történetet eleveníti fel, újjáteremti, eddig még nem létező variációját hozza létre, megfogalmazásával új értelmet és új jelentést teremtve. A cím - *Két tojás* - is a hasonlóság és különbözőség problémáját hordozza. Kikre utalhat a cím? Nadiára és Zozóra? Nadiára és Gedeonra? Gedeonra és Mártára? Vagy a visszatérő események, mozzanatok hasonlatossága olyan, mint két tojás?

A sok hasonló eset, az ismétlődések, a történetek és a történelem körforgása mégiscsak egyedi, megismételhetetlen részekből áll. Társatlan társak magánya és elhagyott remények különös keveréke - két tojás, Esze Dóra módra.

(Ab Ovo, 1996.)

Zsirai László
ÁTTŰNÉSEK

(Bayer Béla válogatott és új versei)

A lélek terepét járja minden őszintén érző ember. Különösen érvényes ez a megállapítás Bayer Bélára, a Bonyhádon élő pedagógusra, aki évtizedek óta publikál-

ja cikkeit és szépirodalmi alkotásait. Első kötete a gyermekverseit tartalmazó *Ki olvasó* 1983-ban jelent meg, ezt megelőzően szerepeltek munkái a kaposvári Vaspróba című antológiában. Azóta összesen tizenkét gyűjtemény közzölte írásait, s immár a kilencedik könyvét veheti kézbe az olvasó. Könyveinek sorában a versek, gyermekversek vannak többségben, de novellákkal és regénnyel is jelentkezett.

Mostani verseskötete az *Áttűnések* Bayer Béla válogatott és új verseit tartalmazza. Ügyes és szolid válogatás, arról is meggyőző, hogy szigorúbb rostálás eredményével találkozunk. És ez a törekvés máris korszerű, rokonszenves szerkesztési elvet követ, ugyanis a költészet teljesítményekben nem az eltúlzott grafománia, a szétömlő homokáradathoz hasonlítható locsogás, hanem éppen a tömörített gondolatok gyémántjainak felmutatása jelenthet hatásos értéket!

A mi a felületi szemlélődést követően derül ki: a versek intellektuális gazdagsága. A bibliai vonatkozások, a görög mitológiára alapozott témák, a kortárs irodalmi egyéniségek említése, jelentős műalkotások alkotóinak-alakjainak felsejlése, az alapos poétikai és stilisztikai felkészültségre utaló megoldások jelzik, hogy művelt művész alkotásaival szembesülünk. „*Belső térképen navigálok, / míg szavakká kiáltom magam*” - írja Szembenézés című költeményében, s ez a belső útkeresés-közlekedés bizony az alkotói folyamat lényege. *Aritmia* a kötetkezdő ciklus címe, s már ebből érzékelhető, hogy ebben a lírában a szív dolgozik ugyan, de a harmóniát olykor szabálytalan dobbanások szakítják meg, s teszik gondterheltebbé, pontosabban töprengővé, elgondolkodóvá a testi és lelki betegségek kínját érző embert. E ciklus talán legszebb sora - „*Álmaink csonthéján kocogtat a hajnal*” - önmagában képtelen tetszelegni, mert rögtön követi az ébredés kibontakozása: „*Rügytisztá köntösét felölti a nap, / s a pillanat aritmiája létünkéé tágul.*” Érdekes a folytatás is, mint például ez a kiragadott szakasz: „*Az élmény támoalgó magánügy csupán, / de az értelem tudja, hogy illattal zsúfolt / a nyári kert még a mohos csanakból / tegnapunk el is illant.*” S az egész akkor kap végreleges értelmezést, amikor a verset így fejezi be: „*Egymásra feszülve igézzük élővé a szót.*” Vagyis a szó jelentése, életértelme, sugallata a lényeges. Az *Áttűnések* ciklus etűdjének is jelző ereje van a lírai mozzanatok ívelésében. A *Verstorzók Ithakából* darabjai görög kirándulás élményfoszlányai. Vajon miért jut eszembe egy másik költő verse is, amikor a Hellén ősz olvasom? „*Parázsló gránátalmák, / olívalevél. / Danaidák könnye esz. / Drótozott bűneik / korsaját meríti / véres szemekkel / az argoszi ősz.*” Bayer iménti versszakával rokonítja valami a Görögországot szintén megjárt Kerék Imre Már közelít-jének négy sorát: „*Szélütöten koccan az alma. / Mézsűrű, sárga fény esz. / Fára, bokorra kiragasztja / reklámplakátjait az ősz.*” A fenti kérdésre a válasz: az azonos úton járók, ha véletlenül is, közös rímekben találkoznak.

A szerelmes verseket csokorba gyűjtő *Nászingű Libánus*-ról - első megjelenését követően - már kifejtettem véleményemet (Pannon Tükör 1996./4. szám), ami azóta sem változott. A szerelmet a gyermekhangra írt *Ki olvasó* ritmikus, játékos, ugyanakkor tanulságos, remek formaérzékkel teremtett versei követik, mintha az élet törvényeit sugallaná ez a szerkesztési mód. Pontos dallamuk miatt kedveltem meg az *Esti dal*, az *Altató*, a *Zivatar* című

gyermekversek egészét, a *Nyárest* és az *Őszvég* második versszakait. Weöres Sándor gyermekvers csodáira emlékeztetnek Bayer legtalálhatóbb gyermekversei.

A kötetzáró *Szárazdokk* ciklus szintén kötetcímet kölcsönöz. (Részletesebb elemzésem róla a *Dunatáj* 1994./2-3. számában jelent meg.) Ezúttal két olyan versét említem, amelyekről Dunatáj-beli recenziómban méltatlanul megfellelkeztem. Az egyik a sokunkat eligazító-idomító, pannon lelkületű örökséget hagyó Csányi Lászlónak ajánlott *Solo per fede* emberi tartást erősítő fegyelme; a másik pedig az ugyancsak nemzedékeket bátorító, terelgető, önzetlen példaképünknek, Fodor Andrásnak ajánlott *Teljességarcú*, amelyből kerüljön ide négy sor: „Gaccsos *indák / levelét becézed, / szabaddá hajtva / az ösvényt előttünk*”.

Bayer Béla tud versül. Mostani válogatása az eddigi pályaszakasz összegzését nyújtja, ami alapjaiban egységes, míves nyelvezeti kimunkálásra, témáinak sajátos hangulatú, sokszínű megjelenítésére, a gondolati-szellemi motívumok egymásba szövésére enged következtetni. A gyakrabban előforduló szavak is ezt sejtetve tűnnek át egyik versből a másikba, fel-felbukkanva a könyv több lapján, mint például a *láz, moccan, nevenincs*, stb. Az is feltűnik, hogy hasonló fordulatot több helyütt alkalmaz: „*önállót moccan a jövendőlés*” - „*önállót moccan a vágyakozás*”, „*magyar nyelven szól a tedeum*” - „*Anyanyelven szól a tedeum*”. Furcsa, hogy a szó többes számát (ami ugyebár szavak lenne) így használja: szók. S mennyivel gördülékenyebb volna a „*padlásán a szónak, vergődő sikolyt*” sort ekképpen olvasni: „*a szó padlásán vergődő sikolyt*”. Mindezek az észrevételek arra jók, hogy a költő figyelmét a pontosabb csiszolásra, a szépségen belüli szépség aprólékosabb kidolgozására ösztönözzék.

Az *Áttünések* költőjének teljesítménye becsülendő módon tér el a legtöbb kísérletezőétől, lírával próbálkozóétól. Az antik kórusoktól kezdve a színvonalasabb kortársi eredményekig tanulmányozta a költészetet, s e felfedezéseinek párlatát igyekezett saját eszköztárával elegyíteni. Mert való igaz, hogy a tehetség születik, de kitartó szakmai tanulmányok nélkül aligha fejlődik mások által is észrevehető, elismerhető mértékig. Bayer Béla nem csupán jelen van a hazai és a német nyelvű irodalomban, a lapok, folyóiratok, könyvek barátai várakozással tekintenek minden újabb jelentkezése elé, ami nem kevés, a továbblépés minőségének felelősségével járó körülmény. Vajon miképpen folytatódik az ezzel a válogatott kötetrel lezárt pályaszakasz s milyenek a távlatai? Kíváncsian várjuk az újabb versek feleletét.

(Babits Kiadó, 1997.)

Petánovics Katalin

TÁVOL A HAZÁTÓL (Kerecsényi Edit könyvéről)

A 100 oldalas kis könyv borítóján Dél-Amerikába csábító prospektus címlap fotója látható: két hajó indul az ismeretlen világba. S a tanulmány azokról a Lendva vidéki, valaha Zala megyéhez tartozó hetési (ma Szlovénia keleti részén) élő szegény emberekről szól, akik itthoni nyomorúságuk elől menekülve átszelték a nagy gözösök 3. osztályán szorongva az óceánt, abban a reményben, hogy néhány év szorgalmas munkájával egy kis pénzt

szerezve hazajönnek új életet kezdeni. Nem gondolták, hogy legtöbbjük sohasem tér vissza, még látogatóba sem.

A század első három évtizedében viszonylag sok könyv, cikk jelent meg a kivándorlásról, hiszen akkor égető napi kérdésként élt a köztudatban a „kítántorgó koldusok” problémája. A kérdés a 70-es évektől kezdődően ismét a figyelem középpontjába került, (Szántó M., Puskás J., Rác L., Dániel-Orosz stb.) hiszen a század első felében lezajlott két nagy kivándorlási hullámot követte egy harmadik is, az 1956 utáni.

A történeti tanulmányok mellé sorakoznak a kivándorlók folklorjával, irodalmával identitástudatával foglalkozó művek is. (Gunda B., Dégh L., Balassa I., Ortutay Gy., Nagy D., Fejős Z., E. V. Huseby Darvas stb.)

E dolgozatok elsősorban a kint élő magyarok között végzett kutatások eredményeit teszik közzé. Vizsgálják gazdasági helyzetüket; magyarságuk megőrzése érdekében tett erőfeszítéseiket, beilleszkedésüket, gyökértelenségükből fakadó lelki zavarait. - De az elemzések többsége kicsit személytelen, tudós-távolságtartó, alig-alig süt át rajtuk a személyes találkozások élménye. Ezen kívül nem az egy tájegységről elszármazottak életét követik nyomon - ez ott kint lehetetlen is volna - hanem az óhaza különböző vidékeiről véletlenszerűen egymás mellé sodródtakét.

Kerecsényi Edit könyve más, mit a fentebb említettek többsége, mert ő egy tájegység hat falujából gyűjtötte az anyagot, és az itthon maradtak szemszögéből, valamint a hozzátartozóktól kapott levelek, fényképek tudósításai alapján követi a kivándorlók sorsát. Ezért - érthető okokból - bizonyos mértékig pozitívabb a kivándorlóról rajzolt kép, mint azoké, akik a helyszínen szembesültek az idegen környezetben, nehéz körülmények között élő és dolgozó magyarokkal.

A könyv öt fejezetre tagolódik: A Lendva vidéki kivándorlás fő okai; A petesházi Kálec család négy nemzedékének életútja; A kivándorlók első hulláma; A kivándorlók második hulláma és a vendégmunkások; Az eltávozottak harmadik hulláma és a vendégmunkások. A tanulmányt 50 fénykép, 3 lélekszám alakulást mutató táblázat és a Kálec család két leszármazási táblázata, valamint számos eredeti levéldízet egészíti ki.

A kivándorlás okai az első hullámban ugyanazok, mint országszerte: kevés föld, alacsony termelékenység; a nagybirtok túlsúlya és az ipari munka hiánya. Úti céljuk is ugyanaz, az Észak Amerikai Egyesült Államok. Ekkor mintegy 300 fiatal férfi és nő távozott el a hat faluból. Közülük kb. fele arányban követhetetlenül eltűntek az idegen földrészen, másik fele levelezett az otthoniakkal, de haza csak azok jöttek, akik nagy családot hagytak itthon.

Az 1920-tól kezdődő második kivándorlási hullám oka nagyrészt új helyzetükből adódott: kisebbségi sorsuk számtalan megaláztatással járt; a magyarok nem kaptak földet a felosztott Eszterházy birtokból, ráadásul 1924-től az iskolákban megszűnt a magyar nyelvű oktatás. A fiatal férfiak pedig a katonaság elől szökdöstek át Ausztriába, onnét indultak tovább Kanadába és Dél-Amerikába.

A 20-as években már Ny-Európa, elsősorban Franciaország, 1935-től Németország is fogadott mezőgazdasági idénymunkásokat. Ennek a korszaknak a demográfiai vesztesége a ó faluból mintegy 200 férfi és nő volt. A harmadik kivándorlási hullámot 1950-1960 között a II. világháborút követő erős politikai és gazdasági nyomás és ki-

sebbségi lét hátrányai indították el. Ismét 200-nál több fiatal hagyta el faluját, hogy Ausztrián át munkát s új hazát keressen a nagyvilágban. E korosztály tagjai paraszti származásuk ellenére már szakmunkások, iparosok voltak. 1960-tól kezdve a jugoszláviai politika lehetővé tette, hogy vállalkozó kedvű állampolgárai legálisan munkát vállalhassanak osztrák és más nyugat-európai országokban. A sok fiatal folyamatos kivándorlása következtében a vidék magyar népessége állandóan csökkent.

A vendégmunkások hatása sokkal jelentősebb volt a falvak társadalmi és gazdasági életére, mint a kevés számú hazaköltözött amerikai magyaré. A rendszeresen hazaküldött valutából, s a valutában kapott nyugdíjból szép házakat építettek, szélesebb látókörük miatt másként éltek, kis gazdaságukat háztartásukat gépesítették.

Kerecsényi Editnél jobban senki sem ismeri a Lendva vidéki magyarok életét. Tanulmánya nemcsak azért nagyon fontos, mert egy olyan elszakadt magyar területtel foglalkozik, amelyet mind a hazai-, mind a jugoszláv kutatás figyelmen kívül hagyott, vagy csak felületesen érintett, hanem azért is, mert a kivándorlók útját, rokoni-falubeli kapcsolathálóját, egymást segítő információs rendszerét is kimutatta konkrét nevek, időpontok, letelepedési helyek és még munkakörök szerint is.

Könyvének külön fejezetében állít emléket annak a petesházi Kálec családnak, akiknek négy nemzedéken át követi életútját. Sorsuk szinte magába sűríti népünk hányatásait. Az elsők között Amerikában szerencsét próbáló, s csalódottan hazatért Kálec Mihály utódai nem adták meg magukat: 7 gyermeke, 18 unokája, 27 déd- és 40 ükunokája 11 különböző országban él, mindegyik megtalálta a helyét, s közülük sokan talán már nem is tudják, hogy gyökereik a kis Magyarországra nyúlnak vissza,

Ez a személyes hang okozza, hogy Kerecsényi Edit könyvét nemcsak az értelmünkkel, hanem a szívünkkel is olvassuk.

Természetesen a Szerző csak azokról írhatott így, akik megőrizték kapcsolatukat az óhazával. Róluk nyugodt szívvel és jóleső érzéssel nyugtázhathatjuk, hogy elindultak az Értől az Óceánig - Amerikától Ausztrálián át Afrikáig - naivul, két munkás kezükben bízva, s küzdve, dolgozva elismerést szereztek családjuknak és népüknek. De a jóleső érzés mellett ott bujkál a szorongató kérdés is: vajon mi lett azokkal, akikről soha senki nem hallott többé?!

(Lendva, 1994.)

Horváth György

SORSOK ÉS TRAGÉDIÁK SIMÁN MÁRIA NOVELLÁIBAN

Válóságunk egyre bonyolultabbá válik. Ez az összetettség a XX. század elején - egyik nyomós okként - az avantgárdhoz vezetett. Az alkotók keresték az újfajta kifejezőmódot az ember és környezete megjelenítésére. De a megújulás minden kor íróinak feladata, óhaja formai és tartalmi szempontból egyaránt. E fogalmak alapján is vizsgáljuk a zalai kötetet!

Simán Márta keszthelyi szerző, kötete (*Kigyó a bőréből*) novellákat tartalmaz. E műfaj alkalom és lehetőség a változatosságra. Formai szempontból azonban nem kapunk újat az írásokból (bár nem pejoratív ér-

telemben tesszük megjegyzésünket). A jól megszokott témákat követik a novellák; egyéni ízzel, gondos felépítésben. A munkák többsége kis terjedelmű írás, kifejezetten olvasmányos, érdekesítő, megkívánja az odafigyelést. Nagyszerű a szerző feszültségteremtő képessége. Hétköznapi történetet tud szinte himnikus magasságba emelni (*Farkas-hegy, Tragikus vég, Kímélet*). Helyenként a „mese” groteszkbe csap (*Dízsírhely*). Ám az olvasó nem tud igazán mosolyogni, de szomorkodni sem. Ez is ereje Simán novelláinak.

Ki kell emelni az extralingvisztikai eszközök ügyes kezelését. Funkcióit kiválóan ismeri az író, ezekkel jól hangsúlyoz, ugyanakkor mértéktartó marad. Az olvasó kénytelen asszociálni (*Farkas-hegy*).

Az írások a kapcsolatkeresésen túl továbbgondolkodásra, sőt a végkifejlet kutatására is készítetnek. Sokszor érezzük, hogy szinte nekünk kell folytatni a novellát, pontot kell tenni a végére. Ezt olvassuk: „Rálépett a gázpedálra. Csak *arra* volt ideje, hogy felordítson, mikor az öreg kocsija elé zuhant.” (*Ha lesz áldozat...*) Mi történt? Mi lett ezután? Több novella így, „befejezetlenül” teljes. Önkéntelenül szerzőtársak leszünk.

Kiválóan ért Simán Mária a részletezéshez. Az állítást, a tételmondatot aprólékosan magyarázza. Nincs hiátus, a teljességet adja. (Tudja ennek az ellenkezőjét is.) Ez a mozaiképítkezés nagyszerűen mutatkozik meg a *Kigyó a bőréből* című terjedelmes alkotásban is. Az egymás mellé rakott kis képek az összkép felé mutatnak. Az írói szándéknak megfelelően a cselekmény részleteiből egyre többet árulnak el a hősről. Kíváncsiságunk fokozódik, Simán feszültséget teremt. Soha nem válik unalmasa. Ezt erősíti a nyelvi szakszerűség, a rétegyelvek alkalmazása. Nem hiányosságként említjük, csak megjegyezzük, hogy a „hétköznapi” témák kifejezőmódja is a megszokott. Kevés olyan mondatot, szó szerkezetet találunk, amely különösen kiemelne, vagy szállóige lehetne. De találó szövegek, gondolatok is hangsúlyozzák a művészi értéket. Például: „... lökdösték előre az évkilométerben” - írja a *Törvénytelen szeretőkben*. Sikeres és találó mondat a szövegkörnyezetben. Nyelvi erejére példa a *Farkas-hegyben*: „... márciusban már nem mehetett tovább a temetőnél.” - Nagyszerű és egyedi eufemizmus. A nyelvi finomság kiváló példája a részmondat. Igaz, helyenként vaskos is tud lenni Simán Mária, de úgy szólal meg, ahogy érzi, ahogy hőseinek meg kell szólalnia az adott szituációban. Ugyanakkor egy-egy mondata kegyetlen. A *Végrendelet* öregasszonyának a halála előtti utolsó megszólalása szörnyű testamentum: „Fia ügyét rendbehozta, már nem volt több dolga ezen a földön.” Elmondta mindazt a menyéről, amit 26 év alatt senki sem mert elmondani. Óhatatlanul az ibseni drámaszerkesztés jut eszünkbe. Az természetes, hogy a novella kezdetén semmit sem tudunk. Aztán ismeretekben egyre gazdagabbak leszünk, és a „megvilágosodás” csak a függöny utolsó felvonásbeli összehúzásakor következik. Nem csalódnunk a „végkifejletben”, de amit a „tudunkra hoz”, ugyancsak meglepő. (Nem a formai végkövetkeztetésre gondolunk.)

Simán novellasora elsomorítja az olvasót. Ez a válóság? Ezért él az ember? Érdemes ezért élni? Csak ilyen az életünk? A novellák helyenkénti szépsége sem tud örömet nyújtani.

A kötet válogatás; 1974 és 1990 között megjelent műveket tartalmaz. Tematikája viszont szűkkörű. Négy prob-

lémakör jelenik meg a lapokon. Az orvos, a kórház, a betegség adja az egyik egységet. Ezek közül a *Kíméletet* emelhetjük ki különös feszültségével és tragédiájával. Valóságátalmát nem keressük, de elszomorító, mély együttérzést vált ki fikcióként is. Pszichikai oldalról közelíti az ember lelki világát az *Eszmélés*. Az emberi és erkölcsi felelősség kérdése közvetett módon készítet belső állásfoglalásra.

Külön csoportba soroljuk a férfi és a nő problémáját vizsgáló műveket, bár mindegyik novellának van saját üzenete. Ezekből is a kudarc, a diszharmonia kiált. Jobb sorsra érdemes kapcsolatok jutnak zátonyra, mintha társadalmi törvényszerűség lenne. Sok a jó ötlet, de az ismert szituáció végül bizonyos sablonosságot kölcsönöz a novelláknak. Nem érezzük a felfedezett újat, csak a kudarc, a keresés a jellemző. Még a pillanatnyi boldogság sem ad feloldást. A „végeredmény” pedig mindig eltávolodás, be nem teljesült kapcsolat, az emberi érzések kudarc.

Az erkölcsi felelősség kérdése is témakör a kötetben. Itt az erkölcstelenség magatartása jó példa az etikai züllésre vagy a társadalmi megszokásra, bár vitatkozunk a szerzővel az *Intermezzo* hősnének jellembeli átalakulását figyelve. Hasonló a megállapításunk a *Tisztességtelen szeretők* kapcsolatban is.

A politika témaköréből külön kiemelést érdemel két novella. A *Bumerángot* 1980-ban írta Simán Mária, mai divatos terminológiával a „puha diktatúra” időszakában.

A szerző realista látásmódja erős érzékenysége itt a legőszintébb. Történelmi levegő árad az alkotásból.

Tökéletes a kor- és társadalomrajz a *Diszír helyben*. A „szocialista társadalom” minden „áldásából” rész emelkedik az aktualitás fölé. Úgy lesz általános a mondandó, hogy képes az egyedi eseten keresztül eljutni az absztrakcióig.

Horváth Ferenc alakjában [*A pokolhoz vezető út...*] típust teremt. Emberi sorsok mintájára így alakulhattak és alakultak is. A hitelesség - erőssége Simon Máriának.

Az író apró mozaikjai mindig területeket ölelnek fel. Egymást egészítik ki, és rajzolnak valós képeket. A címadó novella [*Kígyó a bőrétől*] terjedelménél fogva több lehetőséget ad a teljesség megragadására. De ott sem a nagy egész felé halad a szerző, nem szintetizál, a részletekben keresgél. Jól érzékelteti a nő (Zsu) belső vívódását a titokzatos betegség, a szerelem, a hűtlenség és boldogság hálójában. Valószínű, hogy betegsége, bizonytalan egészségi állapota miatt törnek meg a tiszta érzések. Ezt kiválóan érzékelteti Simán Mária.

Az értékes kötet tanulságul szolgál, és megmérettetik az író is. Tagadhatatlan, hogy az állandó megújulás mellett a tehetség új megnyilvánulásait is keresnie kell mindenkinek. Úgy érezzük, hogy a *Kígyó a bőrétől* másodlagos jelentése ezt tartalmazza. Hisszük, hogy önmagának is írta Simán Mária: „Válj meg régi életedtől, mint kígyó bőrétől - idejében, mert egyszerre csak rád kövesül, gúzsba köt, talán meg is öli!”

(Magyar Lengyel Baráti Társaság, Kaposvár - 1996)

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus - Budapest
 Bayer Béla író, költő - Bonyhád
 Berentés Tamás nyug. honvédtiszt -
 Nagykanizsa
 Bíró József költő - Budapest
 Bögözi Kádár János író, költő - Budapest
 Büky László nyelvész - Szentendre
 Cserba Júlia esztéta - Párizs
 Czegő Zoltán költő - Budapest
 Gere István író - Budapest
 Harkány László tanár - Nagykanizsa
 Horváth György tanár - Nagykanizsa
 Horváth Lajos költő - Budapest
 Jász Attila költő - Tata
 Kardos Ferenc könyvtáros - Nagykanizsa
 Kiss Dénes költő - Budapest
 Kostyál László művészettörténész -
 Zalaegerszeg
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár

Lászlóffy Csaba író, költő - Kolozsvár
 Medveczky Szilvia kritikus - Nagykanizsa
 Mezey Katalin költő - Budapest
 Nászta Katalin színész-író - Zalaegerszeg
 Németh János keramikus - Zalaegerszeg
 Orsós Jakab író - Gellénháza
 N. Pál József kritikus - Budapest
 Petánovics Katalin néprajzkutató - Keszthely
 Péterfi Rita szociológus - Budapest
 Pogány Gábor művészettörténész - Budapest
 Rózsás János író - Nagykanizsa
 Sáránci József költő - Leányvár
 Sárkány Márta író - Székesfehérvár
 Szabolcs András helytörténész - Keszthely
 Szakonyi Attila fotóművész - Nagykanizsa
 Szűcs Hajnalka szociológus - Budapest
 Tódor János író - Budapest
 Zsirai László költő - Budapest

PANNON LÖKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

André András, Balogh Robert, Bisztray Ádám, Buda Ferenc, Ébert Tibor, Fenyves Marcell, Kiss Benedek, Péntek Imre, Tomkiss Tamás és Utassy József versei * Lackner László, Marafkó László és Tábori Zoltán szépprózája * Beszélgetés Buda Ferenc költővel * Alabán Ferenc, Kabdebó Tamás, Pomogáts Béla és T. Mérey Klára tanulmányai * Párizsi beszélgetés Emeric-vel * Az Opel-ház, 3. befejező rész * Berentés Tamás naplója * Farsang Lajos szociográfiája: Csúcsra járatott üzem * Kotnyek István művészete * Szemle

1997

Ára: 95 Ft